

JANUSZ KORCZAK

Dr. TOMÁŠ HENEK

Divadelní hra pokrokového západoněmeckého spisovatele Ericha Sylvana »Korczak a děti«, která je již od roku 1958 stále na pořadu mnoha divadel v cizině i u nás, ukazuje nejen kořeny nacismu a jeho zvěrstva v okupovaných zemích, ale zároveň přibližuje divákům ušlechtilou osobnost jednoho z nejpůvodnějších polských pedagogických myslitelů z první poloviny našeho století, Janusze Korczaka. Jeho pedagogický odkaz stává se v současné době předmětem pozorného studia polských vědeckých pracovníků a vzbuzuje zájem i u našich pedagogů.

Uveďme nejprve několik základních údajů z jeho života a působení.

Janusz Korczak, vlastním jménem dr. Henryk Goldszmit, narodil se 22. července 1878 ve Varšavě jako syn advokáta. Po předčasně otcově smrti se natolik zhoršila hmotná situace rodiny, že mladý Henryk jako gymnasista a později jako universitní posluchač živil kondicemi celou rodinu.

Vystudoval lékařství a od roku 1903 pracoval jako dětský lékař v nemocnici na periférii Varšavy. Seznamuje se tu se životem bezprizorných dětí a uvědomuje si, že jsou to oběti kapitalistického zřízení. Jako vojenský lékař se zúčastnil rusko-japonské i první světové války. V nemocnici pracuje jen do roku 1911. Celý zbytek jeho života od roku 1911 až do jeho smrti roku 1942 je vyplněn prací v dětských domovech. Společně se Stefanií Wilczyńskou vede Domov sirot ve Varšavě na Krochmalné ulici, během první světové války organizuje jako vojenský lékař společně s Marynou Falskou práci dětského domova pro ukrajinské a polské děti v Kijevě, později řídí také práci v Našem domově v Pruszkově.

Bydlí s dětmi v domově ve stejných podmínkách, je stále s nimi a opouští je jen tehdy, aby o nich přednášel nebo psal.

Své pedagogické názory zachytil Korczak v řadě knih, z nichž nejznámější jsou »Szkoła życia« (Škola života) z r. 1908, »Jak kochać dziecko« (Jak milovat dítě) z roku 1914, 2. vydání r. 1929 — skládá se ze čtyř částí: »Dziecko w rodzinie«, »Internat«, »Kolonie letnie« a »Dom Sierot«, »O gazetce szkolnej« (O školních novinách) z r. 1921, »Momenty wychowawcze« (Výchovné momenty) 2. rozšířené vyd. z r. 1924, »Prawo dziecka do szacunku« (Právo dítěte na úctu) z r. 1929, »Prawidła życia« (Pravidla života) z r. 1930, »Pedagogika żartobliwa« (Žertovná pedagogika) z r. 1933 aj.

Jeho pedagogické práce nenechají žádného čtenáře lhostejným. Po metodologické stránce jsou přímo vzory vynikající pozorovací schopnosti autorovy a jeho pedagogického postřehu. Jsou psány prostým stylem se silným citovým zabarvením a velkým spisovatelským talentem. Svou pronikavou znalostí dětské duše učí poznávat dítě, jaké ve skuteč-

nosti je. Ale nejcennější v nich je ono neustálé hledání nových a lepších cest a výchovných metod, jejich hluboký humanismus a především pevná víra v dítě a v sílu výchovného působení.

Také pro děti a mládež napsal J. Korczak mnoho zajímavých knih, zobrazujících život v prázdninových koloniích, život dětí ve velkém městě apod. Jejich hlavním motivem je boj o pravdu, spravedlnost a lepší život. Jsou to: »Dziecko salonu« (Dítě salonu) z roku 1906, »Dzleci ulicy« (Děti ulice) z roku 1901, »Koszałki-opałki« (Třesky-plesky) z roku 1905, »Sława« (Sláva), »Król Maciuś Pierwszy« (Kráľ Matěj I.), »Kiedy znów będą mały« (Až opět budu malý) z r. 1925 aj.

Druhá světová válka zastihla J. Korczaka v Domově sirot ve Varšavě na ulici Krochmanské. Němečtí fašisté vyhnali děti i s vychovateli z domova a přemístili je do varšavského ghetta. Korczak neuposlechl výzvy přátel, aby prchl, a odešel s dětmi do ghetta. Nechtěl a nemohl opustit svých 200 chovanců. Začátkem srpna 1942 byly děti naloženy do vagonů a odvezeny z Varšavy. J. Korczak a jeho 200 chovanců zahynuli rukama německých katanů. Spolu s nimi zahynula i ředitelka Domova sirot Stefania Wilczyńska a několik vychovatelek. Poslední období života v Domově sirot od května do srpna 1942 zachytil Korczak ve svém »Deníku« (»Pamiętnik«), který se podařilo ukrýt v Našem domově na Bieleanech až do konce války. Poprvé byl publikován ve 4. svazku Korczakových »Vybraných spisů« (Wybór pism«) roku 1958.

Po druhé světové válce (1946) byl ve Varšavě ustaven zvláštní výbor pro uctění památky J. Korczaka. Předsedou výboru je bývalý chovanec a blízký spolupracovník Korczakův, spisovatel Igor Newerly. Výbor ve spolupráci s Polskou akademií věd organizuje vědecká zasedání, věnovaná rozboru pedagogického odkazu J. Korczaka a jeho tvořivému využití v socialistické pedagogice (poslední zasedání bylo v květnu 1960), shromažďuje dokumenty a památky, z nichž má být vytvořeno Muzeum J. Korczaka. Byly vypsány dvě soutěže; jedna na téma »Jak mi Korczak pomohl ve výchovné práci« a druhá pro práce obsáhlejší, popisující a hodnotící Korczakovu výchovnou soustavu. Počítá se i s vypsáním několika stipendií pro vysokoškolské studenty, kteří si za svou diplomovou práci zvolí rozbor některého úseku činnosti J. Korczaka.

Korczakovy pedagogické názory. Korczakovo lékařské vzdělání se výrazně projevovalo v jeho vědeckém a humánním přístupu k pedagogickým problémům. »Lékařství vděčím«, píše, »za techniku zkoumání i za ukázněné vědecké myšlení.«¹⁾ »Lékařství mi ukázalo zázrak terapie i zázrak úsilí při řešení tajemství přírody.«²⁾

Dětský domov, škola, letní kolonie jsou Korczakovi klinikou pro poznání dítěte. V každodenní práci i ve styku s dětmi koná svá soustavná pozorování, aby získal přesnější vědomosti o dítěti jakožto předmětu výchovného působení a aby nepodlehł předsudkům nebo autoritám. Dětský domov byl pro něho nevyčerpatelnou pokladnicí, kolem níž chodil vychovatelé dosud nevšimavě.

Srovnáním pracovních metod v lékařství a v pedagogice dospívá Korczak k obecnějším metodologickým závěrům. Tvrdí, že velkým nedostatkem pedagogiky jako vědy je odtržení teorie od praxe, že bez podrob-

1) Wybór pism, sv. III z r. 1958, str. 268.

2) Tamtéž, str. 269.

ného klinického výzkumu objektu výchovy, bez pečlivé analýzy získaných faktů předčasně dospívá k diagnóze a prognóze.

Pedagogika musí teprve »vypracovat výchovnou diagnostiku, opřenu o chápání symptomů,«³⁾ Za podstatný nedostatek vědecké pedagogiky považuje Korczak právě to, že nedoceňuje školu nebo dětský domov jako přirozené pracoviště pro klinický výzkum dítěte. A výsledkem pak je, že neznáme dítě, které máme vychovávat.

Dlouholetá vychovatelská zkušenost přivedla Korczaka k názoru, že dítě má »právo na úctu«, má právo na to, aby nebylo podceňováno. Často podceňujeme děti, protože usuzujeme, že »větší je důležitější než malé«. Takto je nutno rozumět jeho tvrzení, že »nejsou děti — jsou lidé, ale s jinou stupnicí pojmů, s jinou zásobou zkušeností, jiných názorů, s jinou hrou citů.«⁴⁾ A na jiném místě uvádí: »To je jeden z nejzouhbnějších omylů soudit, že pedagogika je věda o dítěti, a ne o člověku.«⁵⁾

V práci »Právo dítěte na úctu« zdůrazňuje Korczak, že dítě má právo být, čím je. Proto musíme chápat dítě, jaké je nyní, v přítomnosti. Nesprávně obviňujeme dítě za všechny omyly a spatřujeme v něm jenom zlou vůli. »Dítěti klademe za vinu všechno to, co porušuje náš klid, ctižádost a pohodlí, co nás zraňuje a zlobí, co útočí na naše zvyklosti, co pohlcuje náš čas i naše myšlení.«⁶⁾

Děti nejsou stejné, protože je vytváří nejen příroda, ale i společenské podmínky. »V dětském světě se obráží všechno to, co se děje ve špinavém světě dospělých. Nalezneš tam představitele všech typů lidí a ukázky všech jejich špatných činů. Děti napodobují život, rozhovory, tužby prostředí, v němž byly vychovány, mají v zárodku všechny jejich vášně.«⁷⁾

Korczak není hlasatelem pedocentrismu slepě zbožňujícího dítě. Nepodléhá metafyzické iluzi individualistů (např. Rousseaua), kteří idealizovali dítě, když tvrdili, že dítě je již od přirozenosti dobré a když považovali zásah zvenčí do vývoje dětské osobnosti za škodlivý. Jeho bohatá vychovatelská praxe i poznání stinných stránek života vede ho k tvrzení, že »mezi dětmi je tolik zlých jedinců jako mezi dospělými, jenže děti nemají buď potřebu nebo možnost to dokázat.«⁸⁾

Korczak ve svém úsilí zajistit dítěti svobodný rozvoj všech jeho schopností, zajistit mu všechna »práva«, především »právo být tím, čím je«, jako by se přibližoval k mylnému stanovisku pedocentristů. Ale denně a na každém kroku se přesvědčuje, že kapitalistická společnost nemůže zajistit nezbytné předpoklady pro tento harmonický rozvoj všech duševních sil dítěte. Uvědomuje si, že je nesmiřitelný rozpor mezi »právy« dítěte a realitou života. Nalézt správné příčiny i východisko z této situace se mu však nepodařilo. Nápravu spatřuje sice ve vytváření stále lepších životních podmínek, ale musí si být zároveň vědom toho, že buržoazní společnost takové podmínky vytvořit nedovede ani nemůže. Volá: »Roste nové pokolení, nová vlna se zvedá. Jdou s chybami i s přednostmi; dejte jim podmínky, aby vyrůstali lepšími.«⁹⁾

3) Tamtéž, str. 7.

4) Tamtéž, str. 211.

5) Tamtéž, str. 210.

6) Tamtéž, str. 416.

7) Tamtéž, str. 260.

8) Tamtéž, str. 260.

9) Tamtéž, str. 422.

»Nejsme tvůrci zázraků — nechceme být šarlatány. Zříkáme se lícoměrné touhy po dětech dokonalých.

Žádáme: odstraňte hlad, zimu, vlhkost, zkažený vzduch, stísněnost, přelidnění.«¹⁰⁾

Korczak ovšem nedospěl k jasné odpovědi na otázku, kdy, jak a v jakém společenském zřízení bude možno vytvořit takové vhodné podmínky pro výchovu tělesně i duševně zdravých dětí.

Mnoho pozornosti věnoval Korczak také otázkám osobnosti v y c h o v a t e l e. Není snadné vymezit typ dokonalého a opravdového vychovatele dětí. Není jim vychovatel, který chce rychle, lacino a bez práce získat důvěru dětí. Není jim ani vychovatel, který se domnívá, že výchovného úspěchu dosáhne jen přesvědčováním a jakýmsi morálním teplem.

Dobry vychovatel musí podle Korczaka především poznat sebe a potom musí poznat a znát děti. Musí si ujasnit svůj vztah k dětem, uvědomit si, chce-li být jen dozorcem, zdánlivě pečujícím o dobro dětí, nebo chce-li být skutečným vychovatelem.

Špatný vychovatel svádí vinu za své výchovné neúspěchy na děti, dobrý vychovatel ví, že je správné a nutné přemýšlet o každé drobné epizodě, protože se v ní skrývá výchovný problém.¹¹⁾

Stálé pozorování a poznávání dítěte je předpokladem k tomu, aby se vychovatel naučil správně spojovat jednotlivosti a často i protikladné projevy v logický celek. Jen tak se naučí vidět děti v jejich různorodosti, naučí se je chápat.

Aby se vychovatel stal opravdu dobrým vychovatelem, k tomu nepostačí ovládnout teorii, ale je potřebná především praxe, přímý styk s neklidným, křičícím i jizlivým, hašteřivým kolektivem dětí.

»Dobry vychovatel,« poznamenává Korczak, »se liší od špatného vychovatele především počtem učiněných omylů, způsobených křivd.«¹²⁾

Nejlepším prostředkem k poznání dětí jsou letní kolonie a internáty, kde má svědomitý vychovatel možnost nejméně bolestně zkoušet své síly. Teprve dokonalé poznání dětí a zkušenost dá vychovateli jistotu, rozumné předvídaní, naučí ho organizovat dětskou společnost.

Korczak srovnává činnost vychovatele s činností francouzského entomologa Fabrea, který při pozorování hmyzu žádný hmyz neusmrtil. »Vychovateli, buď Fabrem dětského světa,« volá Korczak.¹³⁾ Čím bližší bude vychovatel dítěti, tím více vypátrá v něm znaků hodných pozornosti. To jsou psychologické předpoklady dobrého vychovatele.

Dalším předpokladem úspěchu ve výchovné práci je mít jasno v otázce cíle výchovy. Korczak otázku výchovného cíle nepropracovává teoreticky do žádoucí podrobnosti. Vychází ze objektivních podmínek života buržoazní společnosti, v níž žije, spokojuje se s dosti mlhavým vymezením požadavku neformovat dítě podle vlastních zálib a přání, nelámat dětskou individualitu, nýbrž vypěstovat v něm jakési minimum člověka, k němuž počítá: 1. utváření dobrého poměru dětí k práci, aby se jim práce stala vnitřní potřebou a měřítkem hodnot lidské osobnosti, 2. vypěstovat návyky potřebné pro život v kolektivu, 3. probudit a rozvinout

10) Tamtéž, str. 423.

11) Wybór pism, sv. III, str. 232.

12) Tamtéž, str. 232.

13) Tamtéž, str. 318.

v dětech vůli k sebevýchově. Na tomto vymezení výsledků, jichž má výchova dětí dosáhnout, překvapuje nejvíce, že je Korczak nikterak nesuslučuje se zájmy tehdejší společnosti, státu ani s vlastními výchovnými ideály. Výsledkem výchovy má být »Člověk«. Ve skutečnosti i »člověk« v Korczakově pojetí byl ztělesněním konkrétních znaků a vlastností, jak to dokazuje jeho výchovná soustava i výběr jeho výchovných prostředků.

Kromě nespekulativní psychologické analýzy Korczakovy, která slouží jako diagnóza, přistupuje v socialistické pedagogice ještě plánovitě, postupně uskutečňování konkrétního výchovného cíle i vedoucí úloha vychovatele.

Korczakova výchovná soustava. Výrazným znakem výchovné soustavy Korczakovy je organizování kolektivu a zamítnutí improvizace a nahodilosti. Jeho systém byl promyšlen do nejmenších podrobností organizace života v kolektivu. Dítě se v kolektivu neztrácelo, ale bylo cílevědomě vedeno k tomu, aby se stalo uvědomělým spoluvtůrcem výchovného procesu.

Výchovný systém Korczakův se skládá z řady výchovných činností většího nebo menšího významu. Cílem všech těchto činností je organizovat život v kolektivu, složeném z dětí a dospělých. Úkolem organizace je dosáhnout toho, aby se vytvořil kolektiv, v němž by se každý člen cítil potřebným, váženým a rovnoprávným. Organizace prostupuje celým výchovným systémem, je jeho oporou. Při utváření dětského kolektivu využíval Korczak s úspěchem především dětské činnosti, sloužící kolektivu, dětské samosprávy a veřejného mínění kolektivu podobně jako A. S. Makarenko.

Hlavním úkolem organizace života v domovech, řízených J. Korczakem, bylo vytvořit takový kolektiv, v němž by byl každý člen schopen společně žít, pracovat i rozhodovat. Aby děti dovedly žít v kolektivu, musely se naučit ovládat se, společně pracovat i radovat se a uvědomovat si společnou odpovědnost za každé narušení ustálených pravidel společného života.

Korczak dovedl ve své výchovné praxi úspěšně realizovat myšlenku, že »dětí jsou silou, kterou můžeme podnítit ke spolupráci, ale také odpudit podceňováním.«¹⁴⁾ Organizace výchovné činnosti v Domově sirotků byla brzy natolik úspěšná, že v provozu postačil minimální počet zaměstnanců — na 100 dětí jedna hospodyně, vychovatelka, domovník a kuchařka. »Hospodářem a správcem domova se stalo dítě.«¹⁵⁾

Korczakův výchovný systém je především systémem výchovy společensko-mravní. Výchovu společenskou a mravní správně chápe v neodlučitelné jednotě. Jde mu především o to, aby děti byly schopné pochopit nutnost omezit své osobní požadavky ve prospěch celku a podřídit se řádu. V tom je právě výrazný rozdíl od názorů pedocentristů.

Ve výchově, jak upozorňuje Korczak, lze dosáhnout dobrých výsledků jen za obapolné aktivity vychovatele i dítěte. Nebude-li chovanec chtít sebe vychovávat a zbavovat se špatných zvyků, vychovatel nic nedokáže. Jeho nejlepší úmysly se rozbíjí o dětskou pasivitu. Proto každá změna ve způsobu života, každé zavedení něčeho nového musí být nejprve zdůvodněno a projednáno s kolektivem, týká-li se to celku; týká-li se to

¹⁴⁾ Tamtéž, str. 290.

¹⁵⁾ Tamtéž, str. 325.

však jednotlivého dítěte, tak tedy s ním. Bez projednání nemůže mít vychovatel jistoty, zda dítě porozumělo, oč jde, je-li vnitřně připraveno přizpůsobit se.

Proto Korczak všechny výchovné akce pečlivě připravoval, hluboce promýšlel, opatrně zaváděl a neustále sledoval, jak děti na ně reagují, chápou-li se jich jako akcí vlastních. Vychovával prací, činností sloužící kolektivu.

Takto postupoval i při zavádění služeb. »... nechceme-li, aby dětská práce nahradila námezdní práci služby, ale aby vychovávala a vzdělávala, musíme jí důkladně prozkoumat, vyzkoušet a rozdělit mezi všechny děti, sledovat a měnit ji, přemýšlet o ní.«¹⁶⁾

Služby podle Korczakova systému byly zavedeny po 30 let v Domově sirot (Stefania Wilczyńska) ve Varšavě na Krochmalné ulici, 28 let v Našem domově (Maryna Falska) v Pruszkově a později v Bielanech a 18 let ve všeobecně vzdělávací škole ve Varšavě (Maria Szczawińska).

Organizace služeb. Děti udržovaly v čistotě a pořádku dům, pomáhaly v kuchyni, jídelně, knihovně, staraly se o děti, které byly slabší v učení, o nemocné děti, pracovaly pro potřebu domova v krejčovské, knihařské a truhlářské dílně.

Vychovatel musil nejprve promyslet, které práce jsou dětskému kolektivu přiměřené. Jiné práce jsou v dětském domově, jiné jsou ve škole. Počet služeb, rozdělených na drobné úkony a odstupňovaných od nejjednodušších až po nejdopovědnější, byl vždy dvakrát větší než počet dětí.

Takto připravený seznam služeb visel obvykle na čestném místě na vývěsní tabuli a byl pečlivě napsán a ozdoben. Na společném shromáždění vyzval vychovatel děti, aby si každé vybralo službu, kterou pak bude konat po celý měsíc. Děti své návrhy napsaly na papír a odevzdaly vychovateli.

Vychovatel prostudoval návrhy dětí. O některé práce bylo mnoho zájemců, o jinou neměl zájem nikdo. S jednotlivými dětmi pak začaly rozhovory, byly přesvědčovány a získáván jejich souhlas k přijetí práce, o kterou byl malý zájem. Po dosažené dohodě na společném shromáždění byla napsána jména dětí do seznamu služeb.

Tento postup byl každý měsíc opakován. Vychovatelé sledovali provádění prací, radili dětem a učili je práci správně vykonávat. Později byly do kontroly služeb zapojeny i děti, které si získaly důvěru dětského kolektivu. Vážné zanedbání služeb bylo posuzováno dětským soudem a ve výjimečných případech byla nedbalému dítěti služba odňata. Menší nedostatky byly zapisovány do »Seznamu drobných nedostatků«. Večer pak děti odpovídaly na otázku: »Kdo nesplnil službu?«

»Usměrňovat služby« — píše Korczak — »to není počátek, ale završení organizační práce, není to jednorázový »pohovor« s dětmi, ale několikaměsíční práce rukou a pozorného, tvořivého myšlení.«¹⁷⁾

Postupně bylo zaváděno i hodnocení množství vykonané práce za měsíc. Za jednotku byla vzata půlhodinová práce. Pro každou službu byl stanoven počet jednotek.

Po odpracování 500 pracovních jednotek dostalo dítě jako uznání po-

16) Tamtéž, str. 334.

17) Tamtéž, str. 334.

hledníci s vlastnoručním podpisem J. Korczaka nebo M. Falské a s razítkem domova. Děti si těchto odměn vážily a pečlivě si je uschovávaly.

Podobná uznání byla vydávána i za patronát starších chovanců nad mladšími dětmi.

J. Korczak přikládal odměnám a povzbuzením velkou důležitost. Říkal, že zlo samo na sebe upozorňuje a nutí k okamžité reakci. Dobro je zpravidla tiché, přechází nepozorovaně kolem a nevíme, co je důležitější — hana nebo povzbuzení.¹⁸⁾

Normy života v dětském domově byly vymezeny s o u d e m a s a m o s p r á v o u, jež navzájem organicky souvisely a využívaly veřejného mínění dětského kolektivu. »Dítě má právo«, píše Korczak, »na vážné posuzování svých činů, na jejich spravedlivé uvážení. Dosud všechno záviselo na dobré vůli a na dobré nebo špatné náladě vychovatele. Dítě nemělo právo protestovat. Je nutno učinit přítrž despotismu.«¹⁹⁾

Dítě se na vlastních činech a na činech svých druhů učilo objektivně hodnotit menší i větší provinění. Postupně se učilo rozpoznávat i subjektivní podklad těchto činů.

Soud v domovech, které řídil J. Korczak, nebyl běžným soudem, jak jsme je poznali u různých forem dětských a žákovských samospráv. Soud v dětských domovech Korczakových byl výchovnou institucí, která neřeší jen spory a netrestá jen provinění, ale která vysvětluje, chrání, radí, dokonce i děkuje.

Dětský soud měl svůj zákoník, který vypracoval Korczak. Tento zákoník byl jakýmsi morálním zhodnocením nejtypičtějších dětských provinění.

Zákoník měl v podstatě dvě části. V první části od § 1 až po § 99 vystupují rozmanité formy přesvědčování, smiřování, odpouštění i varování, např. § 10: »Soud oznamuje, že A odvolal svou stížnost«, § 11: »Soud děkuje, že ho A uvědomil o svém provinění«, § 16: »Soud odpouští A, protože svůj čin provedl v hněvu, je popudlivý, ale napraví se«. Tato první část zákoníku má především uchránit chovance před dalšími proviněními tím, že posiluje v něm kladné stránky jeho osobnosti. Je to prostředek výchovné profylaxe.

Teprve od § 100 začínají odsuzující výroky, např. § 100: »Soud potvrzuje, že A učinil to, z čeho je obviněn«, § 200: Soud prohlašuje, že A jednal nesprávně«, § 500: »Soud prohlašuje, že A jednal velmi špatně. Výrok bude uveřejněn v novinách dětského domova«, § 800: »Soud zbavuje A na týden práv, uvědomí o tom rodiče a výrok soudu bude zveřejněn v novinách dětského domova a na tabuli«.

Tato druhá část zákoníku obsahuje celkem 10 paragrafů, které odsuzují jednání chovanců. Pro větší závažnost jsou paragrafy označeny stovkami (100—1000). Sankce proti provinilcům se objevují až u 8. paragrafu (§ 800) — zbavení práv na týden, § 900: »Soud se obrací k chovancům, aby pomohli provinilci se napravit«, § 1000: »Soud konstatuje, že byly vyčerpány všechny prostředky kolektivu k nápravě provinilce, a proto musí provinilec opustit dětský domov«.

Samospráva i dětský soud dbaly o zachování norem života v kolektivu. Jejich pravomoc se vztahovala i na všechny zaměstnance domova, tedy

¹⁸⁾ Wybór pism, svaz. I, str. XLI.

¹⁹⁾ Wybór pism, svaz. III, str. 342.

i na vychovatele. Charakteristickým znakem samosprávy, v níž pedagogickou radu domova zastupoval vychovatel, bylo to, že vyrostla ze soudu a byla s ním organicky spjata. Samosprávě přiděloval soud takové přestupky, které se často opakovaly. Šlo tu spíše o zjištění, proč k přestupkům dochází a jak je odstranit.

Za nejúčinnější prostředek výchovy ke kolektivismu považoval Korczak sílu veřejného mínění dětského kolektivu. Mínění kolektivu se uplatňovalo i při určování služeb, v rozsudcích soudu, v pochvalách, v udělování titulů apod.

Veřejné mínění se nejvýrazněji projevovalo v tzv. plebiscitech, jimž podléhali také vychovatelé. Plebiscity byly svolávány: 1. po měsíčním pobytu nováčka v dětském domově, 2. po jeho ročním pobytu před udělením »občanského práva«, 3. při řešení otázky nápravy chovance nebo jeho rehabilitace.

Po roce se stal z nováčka občan. Na základě úspěchů v učení, ve veřejné práci, projevených za tuto dobu, dostal jeden z těchto hodnotících titulů: soudruh, obyvatel, lhostejný obyvatel, obtížný cizinec. Každý z těchto titulů dával určitá práva a privilegia. Tyto občanské tituly pomáhaly chovancům osvojit si způsob kolektivního soužití, vedly je k odpovědnosti za vlastní činy. Výchovu vůle, sebekázeň a cílevědomost jednání považoval Korczak za jeden z nejdůležitějších úkolů výchovy.

Jednou za rok, v lednu, mohl se každý lhostejný obyvatel a obtížný cizinec obrátit k soudu nebo k samosprávě se žádostí o rehabilitaci. Musil si najít mezi soudruhy »pěstouna«, který by mu pomáhal napravit se. Pěstoun vedl deník o chování svého svěřence ve škole i v domově. Každý týden byl takový deník předčítán. Děti slyšely mínění kolektivu, a to přispívalo k jejich nápravě.

Korczak ve svém výchovném systému důsledně uplatňoval pozoruhodnou výchovnou zásadu: Každý dobrý čin dítěte je nutno zhodnotit a vhodně zaregistrovat. Dítě musí prožít příjemný pocit uspokojení z dobrého činu a poznat, jak se jeho dobrá práce a činorodý vztah k okolí projevuje růstem úcty kolektivu k němu. Kolektiv má pomoci dítěti v tom, aby se odhodlalo k dobrému činu, aby samo našlo v sobě dostatek síly a odvahy k správnému jednání. Proto v Korczakově výchovné soustavě nabývají hlubokého smyslu všechny akce posilující dětskou vůli, ať již je to zaznamenávání dobrých skutků v novinách dětského domova a v kalendáři nebo udělování odměn v podobě pohlednic nebo deska časného vstávání apod. Těchto akcí Korczak účinně využíval k tomu, aby děti získaly techniku sebeovládání neboli abecedu posilování vůle.

Z á v ě r. Osobnost J. Korczaka je tak mnohotvárná, že ji nelze beze zbytku vtěsnat do úzkého rámce určitého pedagogického směru. Polská reakce z období mezi oběma světovými válkami, soustředěná kolem časopisu *Myśl Narodowa*, nazývala Korczaka modlou žldovsko-zednářské politiky. Stefan Woloszyn ve sborníku *Zarys pedagogiki*²⁰⁾ řadí jej mezi představitele pedagogického naturalismu hned vedle stoupenců ženevské školy neorouseauců J. Piageta a E. Claparèda a vedle M. Montessoriové a E. Keyové, jiní ho nazývají polským Makarenkem.

Jeho světový názor se utvářel na rozhraní dvou století v období zostře-

²⁰⁾ Svaz. 1, Varšava 1958, str. 220.

ných rozporů kapitalismu a narůstání odporu lidových vrstev proti stále sílícímu sociálnímu a národnostnímu útlaku v carském Rusku.

Korczak se již od svého mládí vždy rozhodně stavěl na stranu nejutlačovanější společenské třídy, na stranu proletariátu. Tento jeho postoj přivedl ho před první světovou válkou na krátkou dobu i do vězení. Tam se seznámil s polským revolucionářem a sociologem Ludvíkem Krzywickým (1859—1941), který v něm vzbudil zájem o spisy Marxovy. Svá nejtvůřivější léta prožíval uprostřed buržoazní společnosti v Polsku, která v 30. letech stále výrazněji nabývala znaků fašismu, zvláště po fašistickém převratu Pilsudského r. 1926.

K důslednému marxistickému světovému názoru se však Korczak nepropracoval, jeho sympatie k proletariátu vyvěraly z hlubokého a opravdového citu pro sociální spravedlnost, z jeho humanismu. Proto nemohl svým chovancům dát pevné a jasné třídní uvědomění a revoluční nadšení, ale jen nejasnou touhu po lepší, spravedlivější společnosti, jak to vyjadřují jeho slova při loučení s chovanci, kteří opouštěli dětský domov: »Dali jsme vám jedno — sen o lepším životě, který ještě není, ale který bude, sen o čestném a spravedlivém životě.«

Takový čestný a spravedlivý život snažil se Korczak uskutečnit aspoň v úzkém okruhu dětského domova mimo reálný společenský život. V tom se podstatně lišily Korczakovy ústavy od kolonií Makarenkových. Korczak nemohl záměrně a účinně spojit výchovu v dětském domově s veřejným životem, protože by se při kritice buržoazní společnosti nutně dostal do rozporu s vládoucí třídou v Polsku. To však nikterak nezmenšuje jeho význam.

Ve výchovné soustavě J. Korczaka můžeme nalézt mnoho styčných bodů s výchovnou soustavou A. S. Makarenka, i když jsme si vědomi, že Makarenko jako uvědomělý propagátor socialistické pedagogiky pracoval v podstatně odlišných společensko-ekonomických podmínkách. Oběma je však společná úcta k dětské osobnosti, projevující se náročností v požadavcích kladených na dítě, vyzvedávání práce jako jednoho z hlavních prostředků výchovy, promyšlená soustava výchovy v kolektivu a pro kolektiv. I jejich literárně umělecké nadání sblížuje oba tyto význačné pedagogy.

Zajímavé je svědectví Igora Newerlého o vztahu J. Korczaka k A. S. Makarenkovi. Newerly uvádí: »Sotvaže se v Sovětském svazu objevilo první vydání Makarenkovy Pedagogické poemy, hned si je opatřil. Na poradách doporučoval vychovatelům, aby si knihu přečetli. „To již není pedagogická literatura, to je již opravdová pedagogika.“²¹⁾

Jedna z prvních Korczakových pedagogických prací »Jak kochać dziecko« vyšla v překladu v Sovětském svazu s předmlouvou N. K. Krupské.

V názorech Korczakových na pedagogické problémy se výrazně objevují rozpory, pramenící nejen v rozkolísanosti jeho vědeckého světového názoru, ale vyplývající i ze sociálně ekonomické situace buržoazní společnosti. Jsou to rozpory mezi pedocentrickými teoriemi a realitou života, mezi dětskými »právy« a právy života, mezi tím, co může být a tím, co musí být. Dítě »má právo« chtít, domáhat se, žádat, bloudit, »má právo«

²¹⁾ Wybór pism, svaz. I., str. XXXI.

růst a dozrávat, ale na druhé straně život a výchova ukládají povinnosti a rozkazují.

Důkladné přírodovědecké vzdělání Korczakovo má nesporně velký podíl na jeho postoji k dítěti a k výchovným problémům. Uchránilo ho před tím, že nepodlehne zcela vlivu pedocentrismu a nestal se stoupencem krajního pedagogického individualismu. Nejvýraznější stopy zanechal pedocentrismus v jedné z jeho prvních pedagogických prací »Jak kochać dziecko«. Na druhé straně však nutno přiznat, že právě myšlenky »století dítěte« naučily Korczaka úctě k dětské osobnosti a obhajobě dětských práv.

Rozvíjí-li se dnes v Polské lidové republice studium pedagogického odkazu J. Korczaka, pak tu jistě nejde o mechanické přebírání nebo upravování jeho pedagogické soustavy, uskutečňované v Domově sirot nebo v Našem domově, nýbrž především o tvůrčí uplatnění všech jeho pokrokových myšlenek a zkušeností, které je možno a nutno vnést do výchovného procesu v nových společenských podmínkách. Jde o důslednější uplatňování jeho požadavku, aby pedagogické zásahy a závěry byly opřeny o empirický podklad praxe, o důkladnou analýzu fakt, aby se ve výchovném procesu využívalo pozitivní síly veřejného mínění dětského kolektivu, aby se ve výchově dětí využívalo pracovních služeb a úkolů, prospěšných kolektivu, i osobní odpovědnosti dětí.

Literatura

1. Korczak, Janusz: *Wybór pism*, sv. I—IV, Warszawa 1957—1958.
2. Korczak, Janusz: *Wybór pism pedagogicznych*, sv. I—II, Warszawa 1957.
3. Szawińska, Maria: *Dyżury w systemie wychowawczym Janusza Korczaka*. Nowa Szkoła, roč. 1959, č. 5, s. 24—27.
4. Wołoszyn, Stefan: *O poglądach i postawie pedagogicznej Janusza Korczaka*. Kwartalnik Pedagogiczny, roč. 1958, č. 1, s. 87—101.
5. Newerły, Igor: *Pedagogika Janusza Korczaka*. Nowa Szkoła, roč. 1959, č. 1, s. 21—24.
6. Newerły, Igor: *Testamenty* (Rzec o dziejach samorządu uczniowskiego). Nowa Szkoła, roč. 1960, č. 9, s. 15—22.
7. Frydman, Ela: *Co dała mi — jako wychowawcy — lektura dzieł pedagogicznych J. Korczaka*. Dom Dziecka, roč. 1960, č. 1, s. 48—55.
8. Mojtlis, J. L.: *Januś Korczak*: Sovetskaja pedagogika, roč. 1958, čís. 1, s. 163—166.
9. *Sesja naukowa poświęcona twórczości i działalności Janusza Korczaka*. Kwartalnik Pedagogiczny, roč. 1958, č. 1, str. 163—166.

Томаш Генек

Януш Корчак

Автор знакомит читателей со взглядами выдающегося польского педагога Януша Корчака (1872—1942) на воспитание детей. Статья содержит анализ основных положений его системы воспитания, которая была внедрена в детских домах, находившихся под руководством Януша Корчака. В заключение автор затрагивает прогрессивную форму его педагогического наследия, указывая в первую очередь на требование Корчака, который настаивал на том, чтобы педагогические заключения опирались на эмпирическую основу практики, на тщательный анализ факторов, и чтобы в процессе воспитания были использованы положительные силы общественного мнения детского коллектива, чтобы при воспитании детей был использован труд на пользу общества и личная ответственность детей.

Janusz Korczak

In this articles the author acquaints us with the views of an outstanding Polish educationalist, Janusz Korczak (1878—1942), on the education of children. He analyses the main features of his educational system, which was put into practice in the children's homes managed by Janusz Korczak. In conclusion the author points out the progressive aspects of Korczak's pedagogical heritage, above all his demand that pedagogical conclusions should be based on an empiric basic of practice, on a thorough analysis of facts; that the positive force of public opinion of the children's collective should be made use of in the educational process and so should the personal responsibilities of children and useful work for the community.